

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"ז

"ראו פי ה' נתן לכם השבת"

המן - עדות על השבת

ה' נתן לנו "מתנה טובה" ושמה שבת (שבת י, ב). לא רק שה' נתן לנו את השבת, נתן לנו גם אות על נתינת השבת - "ראו פי ה' נתן לכם השבת" (שמות טז, כט). "ראו בעיניכם, כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת, שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים". המן הוא אות על נתינת השבת לישראל.

אנו באמת עושים בשבת כמה וכמה דברים, זכר למן. לאותות מצרים איננו עושים זכר בשבת. לאותות של מצרים יש לנו את ליל הסדר. יש איסור מלאכה בשבת זכר ליציאת מצרים, אבל לא עושים מעשים מיוחדים בשבת לזכור את אותות מצרים, למרות שהשבת היא גם זכר ליציאת מצרים. לעומת זאת, כדי לזכור את המן, אנו עושים כמה וכמה מעשים בשבת: אוכלים שלוש סעודות זכר למן - מפני ששלוש פעמים נאמר במן 'היום' [ו'יאמר משה: אכלהו ה' יום, פי שבת ה' יום לה', ה' יום לא תמצאנהו בשדה" (שמות טז, כה) - והרי זה כאילו נאמר שלוש פעמים "אכלהו ה' יום"], בוצעים על לחם משנה - כי ירד לנו לחם משנה ביום הששי ומכסים את הלחם במפה מלמעלה ומלמטה (ש"ע או"ח סי' רע"א ס"ט) - זכר למן, שהיה מכוסה מלמעלה ומלמטה כמונח בקופסה (רש"י שמות שם, יג). והכל, מפני שהמן הוא העדות על השבת, לכן הוא כ"כ משפיע על הלכות שבת¹.

מדוע אין אומרים הלל בשבת?

השבת היא תחילה למקראי קדש. ובכל זאת, היא שונה משאר המועדים בהרבה דברים. אחד ההבדלים - אמירת ההלל. בכל הימים הטובים אנו אומרים הלל, ובשבת איננו אומרים הלל. מדוע איננו אומרים הלל בשבת? - שאלה זו שאלו כבר בגמרא, ותירצו, ששבת איננה "מועד", ולכן אין אומרים בה הלל (ערכין י, ב). מה הכונה בזה? נראה שהכונה היא, שהלל נתקן על נס, שהוא שינוי בטבע, ואילו השבת מסמלת דוקא את ההפך, את הסדר שבטבע. סדר נפלא שנקבע בששת ימי בראשית, ושאינו בו שום חסרון כלל. "ויראו אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד"² (בראשית א, לא). הכל שלם ומושלם, ללא צורך לחרוג מן הטבע. בחוקי הטבע יש מענה מספיק לכל צרכי העולם וברואיו. לכן השבת לא נקראת מועד, כי היא מעידה על השגרה, ולא על החריגה מן השגרה, שזהו המועד.

בגלל שהשבת מעידה על הסדר והחוקים שקבע ה' בששת ימי בראשית, אין במוספי השבת קרבן חטאת. כי החטאת מעידה על חטא וחסרון³, וכיון שמעשי ה' בששת ימי בראשית שלמים הם, ללא שום חטא וחסרון ח"ו, לכן אין במוספי השבת קרבן חטאת, רק עולות⁴. לעומת זאת, במוספי שאר המועדים יש קרבן חטאת, כי שאר המועדים הם תוצאה של

חטאים וחסרונות - חטא הלבנה (ראש חודש), חטא אדם הראשון (ראש השנה), חטא העגל (יום הכפורים), והחטאים שגרמו לנו לרדת למצרים (עי' נדרים לב, א), שכתוצאה מזה נולד הצורך להוציאנו משם (פסח), ללכת במדבר ארבעים שנה (סוכות), ולקבל תורה (שבועות), בלי יכולת להשיג אותה מעצמנו, כדרך שהשיגו אותה אברהם יצחק ויעקב, שכמעט ולא חטאו בימי חייהם, [לכן נקראו "ישרים" (ע"ז כה, א)], ולכן הצליחו להשיג את התורה מעצמם, בלי לקבלה מן החוץ (עי' ב"ר צה, ג), ולקיימה עד שלא ניתנה (משנה קדושין פב, א; תנא דבי אליהו פ"ו ד"ה ברוך המקום). השבת היא מעשה אלקינו, היא שלמה לגמרי, לכן אין בה צורך בחטאת. [וכן קרבן התמיד, שבא על מעשה אלקינו - דבר יום ביומו - אין בו חטאת]. לעומת זאת, הימים הטובים באים לתקן חטאים מסוימים, שהם מעשי הברואים, לכן יש בהם צורך בחטאת.

זו גם הסיבה לכך, שבתפלת מוסף של שבת - שהיא כנגד קרבן מוסף של שבת - איננו אומרים "מפני חטאינו גלינו מארצנו". ביו"ט אנו אומרים כן, וכן במוסף של ראש חודש שחל להיות בשבת אנו אומרים "ולפי שחטאנו לפניך אנו ואבותינו חרבה עירנו ושמים בית מקדשנו" - בגלל ראש חודש - אבל בשבת רגילה איננו מזכירים את החטא ואת החורבן. אמנם אנו אומרים "יהי רצון שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו", וכל אחד מבין שתפלה זו נאמרת מפני שכרגע המקדש חרב, אבל בכל זאת, לא אומרים במפורש שבית המקדש חרב. רק ביום טוב וראש חודש שחל בשבת אומרים זאת במפורש. כי שבת היא בסימן של שלמות. אין וידויים על החטא בשבת. רק ביו"ט אנו מזכירים שמפני חטאינו קרה מה שקרה, ואין אנחנו יכולים לעלות ולהראות. בשבת אין חטאים ואין תיקונים. היא שלמה, היא מעין עולם הבא, [אחד מששים לעולם הבא" (ברכות נז, ב)], בלי שום חסרון כלל.

"מזמור שיר ליום השבת" - על ענין המן

"מזמור שיר ליום השבת" בא להודות לה' על מעשיו השלמים והמושלמים, שאין בהם שום פגם. "מזמור שיר ליום השבת - טוב להודות לה'". להודות על הבריאה הנפלאה שה' ברא. יהודי הרי אומר בכל פְּקָר, שהוא מרוצה מכך שה' ברא את העולם. "ברוך שאמר והיה העולם", אני מודה לה' שאמר והיה העולם. אמנם פה ושם יש צרות בעולם, אבל בסך הכל הקב"ה מעיד שהעולם הוא טוב מאד, "ויראו אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א, לא). יש צרות? - בני אדם הם שגורמים לעצמם את הצרות במעשיהם הפגומים. אבל הקב"ה מצדו ברא עולם טוב מאד.

והנה, "מזמור שיר ליום השבת", הוא מזמור שיר לעתיד לבוא, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים (תמיד פ"ז מ"ד),

מִלֶּךָ ה' צָב־אוֹת פָּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם" (ישעיה כד, כג), לא יהיה עוד מי שמאמין בכוחות אחרים, כולם יכירו בכח הקב"ה, ומלכותו בכל מְשָׁלָה.

יש לנו ארבע תפילות בשבת, אבל בניגוד לימי החול שבהן כל התפילות שוות, בשבת יש ארבע תפילות שונות זו מזו. התפילה של ליל שבת מציינת את השבת כעדות על בריאת העולם, "תכלית מעשה שמים וארץ", "ויקלו השמים והארץ וכל צבאם"; התפילה של שבת בבוקר מציינת את השבת כיום מתן תורה, שהרי מתן תורה היה בשבת (שבת פו, ב), ובעשרת הדברות שנאמרו לנו שם הוזהרנו על השבת; תפלת מוסף מדברת על השבת בבית המקדש, שבת של הקרבת שני כבשים בני שנה תמימים, ותפלת מנחה של שבת מעידה על שבת שלעתיד לבוא, על יום שכולו שבת. בכל השבוע אנו אומרים, "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", ובשבת במנחה אנו אומרים "אתה אחד ושמן אחד". הגענו אל התכלית - אתה אחד ושמן אחד. כמובן שעוד לא הגענו אליה ממש, כי עוד מעט תצא השבת ונעשה הבדלה ויתחיל שבוע חדש, אבל השבת בשעת מנחה, שעת "רעוא דרעיון", רומזת על השלמות, על העולם השלם, על יום שכולו שבת. זוהי העדות השנייה של השבת, שהעולם שהתחיל ונברא ע"י הקב"ה יסתים במלכות שמים.

מה בין שבת ליום הכפורים

יש עוד יום בשנה שהוא מעין עולם הבא, וזהו יום הכפורים. אלא שיום הכפורים הוא מעין עולם הבא מבחינה אחרת מאשר יום השבת. יום הכפורים הוא מעין עוה"ב מבחינה זו, שאין בו לא אכילה ולא שתיה, וזהו כעין עולם הבא, "שאיין בו לא אכילה ולא שתיה, ולא פריה ורביה, ולא משא ומתן, ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין⁵ ועטרותיהם בראשיהם⁶ ונהנים מזיו השכינה⁷" (ברכות יז, א). בשבת אנו אוכלים ושותים, ובכל זאת היא מעין עוה"ב. גם הגוף נהנה מהשבת. אבל ביום הכפורים אנו מסלקים את הגוף הצדה, כאילו אין לנו גוף. אנו דומים למלאכים, אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם (ש"ע אר"ח סי' תרי"ט ס"ב) כמו המלאכים (משנ"ב שם סק"ח), כביכול אין לנו גוף ביום הכפורים. אבל שבת היא שבת גם לגוף. גם הגוף צריך להרגיש מעין עוה"ב. בשבת יש נשמה יתרה (ביצה טז, א), ביום הכפורים אין נשמה יתרה. רש"י הרי מסביר, מה זו נשמה יתרה? - "רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לַרְוַחָה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו"⁸ (רש"י שם ד"ה נשמה יתירה), ביה"כ לא צריכים כח לאכול ולשתות הרבה, לכן הפוסקים דנו אפילו על יוה"כ שחל בשבת אם יש בו נשמה יתרה או לא (עי' ש"ע אר"ח סי' תרכ"ד ס"ג ומשנ"ב שם סק"ה), אבל בשבת יש נשמה יתרה, כח לאכול ולשתות הרבה, אבל להרגיש שזו שבת, לא סתם תאנת אכילה.

לימוד תורה בשבת

צריך להשתדל לנצל את השבת בצורה הנכונה. אמנם השבת ניתנה לעונג, לאכול בה שלוש סעודות ולנוח בה מעמל ימי המעשה, ו"שינה בשבת תענוג" ראשי תיבות שב"ת, כמובא בשל"ה (מס' שבת פרק גר מצוה), אך כבר כתב השל"ה

שאז הכל יהיה שלם ומושלם, בלי פגמים. ובכל זאת, הרי מזמור זה הוא גם שיר ליום השבת. וקשה לכאורה: הרי במזמור זה לא נזכר שום דבר שקשור לשבת. אין בו זכר לשלוש סעודות, לא לקידוש, לא לקרבן מוסף, ולא לאיסור מלאכה. אמנם המזמור מתחיל ב"טוב להודות" - ראשי תיבות ל"ט, רמז ל"ט מלאכות - אבל בכל זאת, באופן מפורש לא נזכר בו שום דבר שקשור לשבת. במה א"כ קשור מזמור זה ליום השבת? למה הוא נקרא "מזמור שיר ליום השבת"?

אולי מותר לומר, שמזמור זה קשור לשבת, מפני שהוא רומז על ענין המן. כפי שהזכרנו, המן הוא העדות שה' נתן לנו על השבת - "ראו פי ה' נתן לָכֶם הַשֶּׁבֶת, עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָחֶם יּוֹמִים". "מזמור שיר ליום השבת" רומז אפוא למן: "לְהַגִּיד בַּבֶּקֶר חֶסֶדְךָ" - בבוקר רואים את חסד ה', יורד מן בשפע, ומכסה את כל המדבר. "וַיִּאֲמֹנְתָךְ בְּלֵילוֹת" - בלילה צריך להאמין שגם מחר ירד מן, ולא להשאיר מן למחר. "בַּפֶּרֶחַ רִשְׁעִים" - כשהרשעים מנסים להתחכם ולהותיר מהמן, הרי זה "כִּמּוֹ עֶשֶׂב", המן לא מחזיק מעמד, "וַיִּרְגַם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ" (שמות טז, כ). "וַיִּצְיִצּוּ כָּל פְּעֻלֵי אֲנָן" - דתן ואבירם מציצים בשבת לראות, אולי אפשר ללקוט מן. ומה יוצא להם מזה? - "לְהַשְׁמֵדֶם עַדִּי עַד". הם נבלעים באדמה יחד עם עדת קרח (במדבר טז). איזה מן נשאר בכל זאת ולא הבאיש? - "שִׁתּוּלִים בְּבֵית ה'". צנצנת המן שהניח אהרן באוהל מועד (שמות טז, לב-לד), היא נשארת לדורות ולא מתקלקלת. להעיד ולהודיע, שאם אדם רוצה להחזיק מעמד, עליו להיות שתול בבית ה' (כמו צנצנת המן), להתייחס אל "בית ה'" - אל הרוחניות - כעיקר, ואל הגשמיות כטפל. לעומת זאת, אם אדם מתייחס אל העולם הזה כעיקר, מראים לו שלעולם הזה אין קיום - "וַיִּרְגַם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ". נמצא אפוא, שמזמור זה הוא מזמור ליום השבת - בעקיפין. כי הוא מזמור למן, והמן מעיד על השבת.

ונשגב ה' לבדו ביום ההוא - ליום שכולו שבת

והנה, חוץ ממה שהשבת מעידה על הסדר שבבריא, יש עוד דבר נוסף שהשבת מעידה עליו. העדות האחת של השבת היא על תחילת הבריא, כפי שהזכרנו, שהשבת מעידה על הסדר והחוקים שקבע ה' בבריא, ואילו העדות השנייה של השבת היא על תכלית הבריא. העולם הולך לקראת מטרה, לקראת יום שכולו שבת. אחרי ששת אלפים שנה, או מספר שנים אחר, יגיע יום שכולו שבת, שאז "וַיִּנְשָׁב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא" (ישעיהו ב, יא). בששת ימי המעשה נדמה לנו שאנו פועלים בעולם, חורשים, זורעים, יוצרים דברים שונים, אם לא "יש מאין", אז לפחות "יש מיש", ואולם ביום השביעי אנו מחזירים את העטרה לבעליה, מראים שבעצם איננו פועלים בעולם מאומה. אנו מראים בשבת, "כִּי גַם כָּל מַעֲשֵׂינוּ - פְּעֻלַּת לָנוּ" (ישעיהו כו, יב). כל מה שנראה כאילו אנו עושים אותו, לאמיתו של דבר אתה פְּעֻלַּת לָנוּ אותו. לכן אנו נחים מכל מלאכת יצירה בשבת, כדי להראות שיש רק פועל אחד ויחיד בעולם, ואנו איננו פועלים בו כלום. ולעתיד לבוא, ביום שכולו שבת, הדבר יתברר עוד יותר, "וַיִּנְשָׁב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא", כבר לא נתלה את הגדולה בעצמנו, אלא נכיר בכך שרק הקב"ה פועל בעולם, "וְחִפְּרָה הַלְבָנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה, כִּי

הקדושה שלנו, שחצובה מתחת כסא הכבוד, ותאוותה לחזור אל אביה שבשמים, לחזור אליו מקושטת בתורה ומצוות, צריך לטפל בה ולתת לה את מה שהיא צריכה. לתת לגוף מה שהוא צריך, אבל לתת גם לנשמה מה שהיא צריכה.

המן - בית ספר למידת הבטחון

המן היה גם בית ספר גדול למידת בטחון. ה' נותן מן בשפע לכל אחד, "עֵמֶר לְגִלְגָּלֶת" (שמות טז, טז), אך יש גם הגבלה. "אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בְּקָר" (שם, יט). לפני עלות השחר צריך לבער את כל המן שנשאר. זהו נסיון קשה מאד. אדם תקוע בלב המדבר, אין לו מושג מהיכן יפרנס מחר את אשתו את ילדיו ואת בהמותיו, ובכל זאת אומרים לו שלא להותיר שום דבר מן המזון של היום למחר, אלא להאמין שמחר ירד מן חדש. דתן ואבירם לא מאמינים, מנסים להותיר מהמזון למחר (שם, כ ורש"י שם), אבל הנסיון הזה נכשל. "וַיָּרֶם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ" (שם). גם אם רוצים, אי אפשר להשאיר מן למחר.

ניתן היה אפוא ללמוד מן המן, שמזונותיו של אדם קצובים לו מן השמים, וכמה שישתדל להרויח יותר - לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשה' אומר שלכל אחד יהיה "עֵמֶר לְגִלְגָּלֶת", אז "לֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְקָה וְהַמְּמַעֵיט לֹא הֶחְסִיר" (שם, יח). לא משנה כמה זמן לְקַט המרבה, ואלו כלים הביא עמו ללקיטה, אין לו בסוף יותר מן מאשר לחברו שהביא סל קטן יותר. ללמדנו, "ש'החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לז, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב סי' א' ס"ק י"ג) מעבר למה שנגזר על האדם לקבל. במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה - "לֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְקָה, וְהַמְּמַעֵיט לֹא הֶחְסִיר" - אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך. אמנם בזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד אותה הכמות, יש כאלו שנגזר להם יותר ויש כאלה שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְקָה וְהַמְּמַעֵיט לֹא הֶחְסִיר", אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים - הוא יקבל; ומה שלא נקצב לו - הוא לא יקבל, ולא יעזרו שום השתדלויות להשיג מעבר למה שנגזר עליו. אמנם הגזרה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, אבל היא פוטרת אותנו מהשתדלות מעבר לגבולות הרצוי¹⁵, ומעבר לגבולות המותר על פי התורה.

נתחזק אפוא בכל הענינים שדברנו עליהם, להכיר בערך המתנה הטובה שקבלנו, המעידה על מעשה אלקינו שאין בו שום חסרון, "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד", ובשכר זה נזכה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

עצמו - "ובלבד שלא ירבה בו יותר מדאי, שלא יביאנו לביטול התורה, כי לא איברו שבתות אלא לגירסא" (ירושלמי שבת פט"ו ה"ג). ולכן, כדאי לנצל את השבת גם ללימוד תורה. כי כמו שהמקדש, שהוא מקום קדוש, תפקידו לשרת את הקדושה, כך גם הזמן הקדוש, תפקידו לשרת את הקדושה. כדאי א"כ לנצל את השבת לא רק לאכילה ושתייה, אלא גם ללימוד התורה. הרבה השגות רוחניות שאי אפשר להשיגן בימות החול, אפשר להשיג בשבת. גדולים רבים העידו, שהצליחו להשיג בלימוד התורה בשבת הרבה יותר מאשר בחול⁹. מפני שהשבת היא מעין עולם הבא, ובעולם הבא - כשהנשמה משוחררת מכבלי הגוף - השגותיה הרוחניות גבוהות יותר מאשר בעולם הזה¹⁰. השבת נקראת "מתנה טובה" שהקב"ה נתן לנו, מפני שיש בה יותר קרבת אלקים מאשר בחול. זוהי המתנה הטובה שבשבת - קרבת האלקים שאנו זוכים לה ביום הזה¹¹.

אמנם מרבים גם באכילה ושתייה בשבת, ומשתדלים להכין לה מאכלים משובחים, אך כבר אמר מו"ר הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל (בשם הגר"י מסלנט זצ"ל), שהגם שמצוה לאכול צ'ולנט בשבת, יש להזהר שלא להכניס גם את השבת אל תוך הצ'ולנט ולאכול גם אותה עמו! (עי' מכתב מאליהו ח"א עמ' 227) וכונתו רצויה, שעונג שבת אסור שיתבטא רק באכילת צ'ולנט ושאר מעדנים, אלא צריך להתענג גם מהצד הרוחני של השבת¹². "אֲזַ תִּתְעַנֵּג עַל ה'" נאמר על השבת (ישעיהו נח, יד), ולא "אז תתענג על הצ'ולנט"¹³. עיקר השבת הוא ההשגות הרוחניות שאפשר לזכות בהן ביום הזה. אפשר להגיע ליותר דבקות בה' ביום השבת, שהוא יום מנוחה וקדושה, יום שהלב פנוי יותר למחשבות קודש. אנו מבקשים מה' "שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו", כי התכלית של השבת היא שנהיה עסוקים בעבודת ה', ואם יש ח'ו צרה ויגון ואנחה בשבת, זה מפריע לנו. לכן אנו מתפללים לה', שנהיה פנויים לקבל את קדושת השבת, ואת ההשגות הגבוהות של השבת. שתהיה לנו "מנוחה שלמה שאתה רוצה בה". לשאוף להתקרב אל ה', להתקרב לחיי עולם הבא, ולהכניס את העולם הבא כבר כאן, אל תוך חיי העולם הזה¹⁴.

אנו אומרים: "והנחילנו ה' אלקינו באהבה וברצון שבת קדשך", שבאמת נוכל לנחול את השבת כפי שהיא ראויה להיות, להיות ראויים למתנה הטובה שה' נתן לנו, להשתמש בה לעבודת ה'. נכון שהכל מודים בשבת דבעינן נמי "לכם" (פסחים סח, ב) - ביו"ט רבי אליעזר סובר שאולי לא צריך "לכם", ואדם רשאי גם להקדיש את כולו לה' (שם), אבל בשבת כולם מודים דבעינן נמי "לכם" - אבל לא רק "לכם". כתוב שמי שלומד כל השבוע, מצוה שיישן בשבת (עי' מאירי שבת קיח, ב ד"ה מצות), אבל כמה? יש גבול! אנחנו גם לא לומדים יום ולילה בלי הפסק, אז גם לא צריך לישון בשבת בלי הפסק. מצוה לנצל את השבת גם ללימוד תורה. הנשמה

1. ב"ביאור הלכה" (סי' רמ"ב ד"ה זכר למן) תמה, "מה ראו לעשות בשבת זכרון למן, שלא ירד בו כלל". והביא את דברי התוס' (פסחים ק, ב ד"ה שאין), "דמשום שלא ירד בו מן, יש לעשות זכר לו". וכתב על זה הביאה"ל: "והוא דחוק". ולפי מה שביאר כאן הרב שליט"א, שבמה שהמן לא ירד בשבת, זה גופא היה העדות על קדושת השבת, ונכחו שכתב רש"י על הפסוק: "וַיִּבְרַךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשַּׁבְּתִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ אֹתוֹ" (בראשית ב, ג) "ברכו במן, שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה, וקדשו במן - שלא ירד בו מן כלל", לפ"ז שפיר מובנים דברי התוס'; דדוקא במה שלא ירד המן בשבת, בזה העיד המן על קדושת השבת, ולכן עושים לו זכר בשבת. [והביאה"ל סבר כנראה שלא

שייך לעשות בשבת זכר למה שלא היה בו, ולכן נטה יותר לביאורו של ה"תורת חיים", דלפי ששבת בראשית היא דוגמת שבת שלעתיד לבא, שהוא יום שכולו שבת, לכן אנו עושים כמה דברים בשבת זה דוגמת שבת שלע"ל, ואחד מהם הוא שעושים זכר למן, והכוונה היא נגד המן שהיה לעתיד לבא, כמו שאמרו חז"ל, דאחד משבעה הרקיעים נקרא "שחקים", שבו רחיים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא (חגיגה יב, ב), ולכן שפיר יש לעשות בשבת זכר למן ההוא. וכן הביא הרמב"ן בפרשתנו, "שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן, שהוא הזיו העליון" (רמב"ן שמות טז, ו).

2. ולזה נתכוין אונקלוס, שתרגם: 'וְהָיָה טוֹב מְאֹד' - 'וְהָיָה טוֹב לְחֻדָּא' [ולא תרגם 'וְהָיָה טוֹב לְחֻדָּא']; "יאמר, שהוא מתוקן הַסֵּדֶר מֵאֲד" (רמב"ן בראשית א, לא). ור"ל, שלא רק כל דבר ודבר בבריאה בפני עצמו הוא טוב, אלא גם השילוב והסידור של כל הדברים יחד למערכת אחת, הוא טוב. ולכן לא תרגם כאן אונקלוס "טוב", אלא "מתוקן", שזה מראה על מערכת שלמה הפועלת בשלמות ובהרמוניה, ולא רק על דבר אחד שהוא טוב. [ותיבת "מְאֹד" באה להורות על ענין נוסף, ע"ש ברמב"ן].

3. "חֻטָּא" פירושו גם "חסרון", כמו שאמרה בת שבט לדוד: 'וְהָיָה פְּשֻׁכָּב אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ עִם אֲבֹתָיו (ואדניו ימלוך תחתיו), וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנֵי שְׁלֹמֹה חֻטָּא יָם" (מל"א א, כא). אם אדוניו יתפוס את המלכות, תחסר המלכות ממני ומבני.

4. "אין במוספי השבת חטאת כשאר כל המוספין, מפני שכנסת ישראל בת זוגו, והכל שלום, והמשכיל יבין" (רמב"ן במדבר כח, ב). ובפשוט הכונה היא, שהשבת עומדת בסוד עולם שלום מלא, בלי חסרונות, וכפי שביאר הרב שליט"א למעלה. [ועי' גם "פרי צדיק" פרשת פנחס אות י"ג ד"ה ומה שכתב הרמב"ן].

5. "העולם הבא, אין בו גוף וגויה, אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף, כמלאכי השרת... ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה, כגון ישיבה ועמידה... וזה שאמרו 'צדיקים יושבין' - דרך חידה אמרו, כלומר: הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה" (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ח ה"ב).

6. "וכן זה שאמרו 'עטרותיהן בראשיהן' - כלומר: דַּעַת שְׁיָדְעוּ, שבגללה זכו לחיי העולם הבא, מצויה עמהן, והיא העטרה שלהן... והרי הוא אומר: וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים (ישעיהו לה, ט), ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש, כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה" (רמב"ם שם).

7. "ומהו זה שאמרו 'נהנין מזיו שכינה' - שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל" (רמב"ם שם).

8. ולכאורה הוא פלא: הזוהי נשמה יתירה? הלא אין זה אלא גוף יתיר! אלא שפירושו בזה, שדוקא מפני שיש באדם נשמה יתירה, מסוגל הוא לאכול ולשתות יותר בקדושה, ואין נפשו קצה עליה - הנשמה אינה סולדת מאכילה זו - כי אין זו אכילה של גוף, אלא אכילה של קדושה, והיא אכילה רוחנית כאכילת קדשים. ועי' עוד בענין זה ב"ישראל קדושים" רבי צדוק הכהן מלובלין (ריש אות ה' ד"ה ובמג"א). [זהו גם הטעם לכך, שמי שאינו שומר שבת אינו יכול להרגיש את טעמו של התבלין ששמו "שבת" הנמצא בתבשיל של שבת (שבת קיט, ב). כי טעמו של תבלין זה הוא רוחני, ולא גשמי, ורק שומרי שבת מרגישים אותו. ואע"פ שגם גוי מרגיש שתבשיל של שבת ריחו נודף, ויש בו מעלה מיוחדת (שם), זהו מפני שחוש הריח הוא חוש רוחני ביחס לשאר החושים, ומרגיש גם בדברים רוחניים (עי' בני יששכר, מאמרי חודש סיון מאמר ד' אות ח'). וגם אצל גוי אין הוא מקולקל כ"כ. אך בחוש הטעם - אין הגוי מסוגל להרגיש טעמו של תבלין זה].

9. וכדברי האבן עזרא: "כי ה' קידש זה היום, וְזָמְנוּ לְקַבֵּל הַנְּפֻשׁוֹת תּוֹסֶפֶת חֲכָמָה יוֹתֵר מִכֹּל הַיָּמִים" (אבן עזרא שמות כ, ח). וכן כתב גם בפירושו לספר בראשית ב, ג). וכן כתב ב"בן איש חי" (פרשת שמות, שנה שניה): "כתבו המקובלים, שגדול הפועל הנפעל מעסק התורה בשבת אלף פעמים מן הנעשה בחול". ועי' ב"שערי תשובה" (או"ח סי' ר"צ סק"ב) בשם האר"י ז"ל, שהמחדש חידושי תורה בשבת, מעטרין לאביו בעולם העליון, ולכן נסמכה מצות שבת למצות כיבוד אב [בעשרת הדברות, וכן בפסוק: "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֵת שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ" (ויקרא יט, ג)]. וגם זה מורה על מדרגתו המיוחדת של לימוד התורה ביום השבת דוקא. ועי' משנ"ב (סי' ר"צ סק"ג) בשם הזוהר, שמצוה לחדש חידושי תורה בשבת.

10. וכן בארץ ישראל - ש"מי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא" (אב"ע בראשית לג, יט) - אפשר להגיע להשגות בתורה יותר מאשר בחול, כמו שכתב הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל: "העוסק בתורה בארץ ישראל זוכה לסייעתא דשמיא מרובה והשפעה מיוחדת... ובדורנו אנו רואים בחוש, כיצד צעירים העוסקים בתורה מתפתחים בארץ ישראל... ומשיגים הרבה יותר מאשר משיגים בחינוך התורני בשאר הארצות" (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 196). ועי' תרגום יונתן (דברים ח, ט): "אֲרָץ אֲשֶׁר אֲבִינָהּ בְּרָזַל וּמִהַרְרִיָּה תִּחְצֹב נְחֹשֶׁת" - אֲרָעָא דִּי תַפְיָקָא גְרִיזִין גְרִיזִין פְּרִירִין הִי פְּרִירָא, וְתַלְמִידָא שְׁאֵלִין מְסִימִין מְסִימִין פְּנִחָשָׂא (=ארץ אשר חכמיה גזורים גזירות חזקות ככרזל, ותלמידיה שואלים שאלות קשות כנחושת). ומשמע שזהו משבחי א"י, שיש בה כח לגדל תלמידי חכמים גדולים וחריפים. ובספר "הגיוני הלכה" (יצחק מירסקי, הוצ' מוסד הרב קוק) בעמ' 100 כתב: "שמעתי מפי הרה"ג ר' מאיר חדש זצ"ל, משיגה רוחני דשיבת חברון, כי בשעה שקראו לבני ישיבת סלבודקה בחול לעלות לא"י, רוב הנענים לקריאה זו היו בני הישיבה הבינונים, שהמצוינים דבקו ברבותיהם שם. ואמר המשגיח: כמעט כל בני הישיבה האלה שעלו לארץ ללמוד, הצליח לימודם יתר על מה שהיו יכולים להגיע אליו בחול, והם משמשים כיום רבנים ודיינים בערים החשובות בארץ".

11. וזהו ענין הנשמה היתרה שנותן הקב"ה בכל אדם בערב שבת (ביצה טז, א), כפי שפירש ה"שיטה מקובצת" (שם) את ענינה, ש"חל עליו שפע אלקי וְשִׁקְלָ יוֹתֵר, לעסוק בתורה ולעיין במעשה ה'".

12. וזה לשון הרמב"ן בביאור הפסוק 'זְכוּר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ': "וטעם (=ופירושו) 'לְקַדְּשׁוֹ', שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו... שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, לְהַפְנוֹת בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשנו ברכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה'".

13. ובהגהות "בגדי ישע" (לבעל השל"ה) על המרדכי מס' שבת (פרק ט"ז ס"ק ה') כתב, דמה שהקפידה התורה דוקא על אכילת פת בשבת, ולא סגי ליה באכילת ג' סעודות מדברים אחרים, זהו "משום ברכת המזון, כדי שנאכל ונשבע ונברך לכבוד שבת, ונזכירהו בברכת המזון ג' פעמים". הרי שהתורה לא הסתפקה בכך שאדם רק יאכל בשבת, אלא חייבה דוקא אכילה כזו, המביאה לידי חיוב ברכת המזון, כדי שאדם לא רק יאכל לכבוד שבת, אלא גם "יברך לכבוד שבת".

14. כתב השל"ה: "כבר דקדקו בספר הבהיר (אות ק"ס), מה זה עולם 'הבא', עולם 'שיבוא' הוה ליה למימר כו', עי' שם. אבל על דרך הפשט הוא בא גם עתה, למי שזוכה ודבק בו יתברך רואה עולמו בחייו" (של"ה פרשת ויקהל פקודי, תורה אור). ולפי האמור כאן למעלה, הזמן המסוגל לזה ביותר הוא ביום השבת.

15. ומה הוא שיעור ההשתדלות הרצוי והראוי - זהו נידון גדול מאד, ואכמ"ל בזה. [ועי' "מכתב מאליהו" ח"א עמ' 187 ואילך, וח"ד עמ' 29].